

ФОЛЬКЛОРИСТИКА

УДК 398(477.82/.87):394.4.

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2025.6.2/17>

Шкляєва Н. В.

Луцький національний технічний університет

Николюк Т. В.

Луцький національний технічний університет

ЛІТНІ КАЛЕНДАРНІ СВЯТА НАСЕЛЕННЯ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ ТА ЗАХІДНОЇ ЧАСТИНИ ВОЛИНІ В НАРОДНІЙ ПРОЗІ

У статті досліджено літні календарні свята населення Західного Полісся та Західної частини Волині в народній прозі.

Проаналізовано синтез християнських та дохристиянських елементів у святкуванні Трійці, Спасівських свят (Медового, Яблучного Спаса).

Особливу увагу приділено регіональній специфіці обрядовості, зокрема використанню рослинної символіки, плетінню вінків, освяченню плодів та меду. На основі польових матеріалів, етнографічних джерел і сучасних публікацій простежено трансформацію свят у контексті релігійного відродження.

Зібрано перекази про святкування Трійці, Маковія, Спаса.

Виявлено, що в народних оповіданнях, записаних на території Західного Полісся та західної частини Волині, описано багато різних способів прикрасити хати і подвір'я квітами й травами та про традиції готуватись до свята.

Як видно з переказів, населення Західного Полісся та західної частини Волині надає велике значення ритуальним дійствам під час літньо-календарних свят: приготуванні ритуальних страв, згадування померлих родичів, відвідування храму.

У текстах західнополіських оповідань переплелися уявлення християнські та дохристиянські, адже саме на Трійцю освячували будівлі, щоб охоронити їх від русалок.

З'ясовано, що літні свята пов'язували ще й із урожайною символікою, адже фіксовано звичай освячувати в церкві дари природи: яблука, сливи, груші, обжинкові вінки, бджолині стільники, мак, моркву, цибулю, материнку, лікарське зілля, зокрема васильки і чорнобривці.

Із багатьох прозових текстів можна зробити висновок, що полішуки наділяли цілющими властивостями квіти, мед, воду і мак після освячення, а до складу маковійських букетів входили різні квіти: рослини з цілющими властивостями, трави, злаки, культурні рослини із саду й городу.

Визначено, що свята в українській традиції є багатовимірним феноменом, що поєднує християнське шанування мучеників, аграрну символіку літа, магичні практики захисту та етнографічну обрядовість. Його вивчення дозволяє не лише реконструювати обрядову систему українців, а й осмислити глибинні зв'язки між релігією, природою та культурною пам'яттю народу.

Ключові слова: аграрна символіка, традиції, обряди, ритуали, етнографічна обрядовість, прозові тексти.

Постановка проблеми. Літній календарний цикл в українській традиційній культурі становить важливу складову річного обрядового кола, що відображає синтез дохристиянських вірувань і християнської обрядовості. Попри те, що літо – це пора інтенсивних сільськогосподарських робіт,

саме в цей період припадає низка значимих свят, які мають глибоке символічне, соціальне та релігійне наповнення.

Їхній зміст тісно пов'язаний із природним циклом, культом родючості, шануванням предків і християнськими уявленнями про святість часу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Огляд сучасної наукової літератури свідчить про активний інтерес до вивчення літнього календарного циклу українців як важливого елементу нематеріальної культурної спадщини. Так, у дисертаційному дослідженні Олександра Кожолянка «Календарні свята та обряди українців Буковини: семантика і символіка» аналізується семантичне навантаження літніх свят, зокрема Зелених свят, Купала, Спаса. Автор детально розглядає символіку зелені, вогню, води, плодів як знаків переходу, очищення, родючості. Особливу увагу приділено регіональним варіаціям обрядовості, що зберігаються на Буковині, зокрема у формі пісень, хороводів, магічних дійств [26].

Літні календарні свята описував О.Воропай [1]. Так, обряд плетіння вінків у зелений тиждень він асоціював із молодістю та чистотою: «В четвер у зелений тиждень і наші дівчата ідуть у ліс, на поля та в левади, збирають квіти та завивають вінки. Вінки в українських народних обрядах також є символом великої пошани, а також символом молодості і чистої, незаплямованої краси» [1; 236].

В.Скуратівський також збирав інформацію про літні календарні свята і особливо акцентував на Трійці та суміжних святах [27].

Постановка завдання. Фольклористи описували літні календарні свята, але не збирали інформацію про західнополіський регіон і регіональну специфіку святкування, тому ціль статті – дослідити особливості літньої календарної обрядовості Західного Полісся та західної частини Волині.

Виклад основного матеріалу. Свято Трійці, або П'ятидесятниця, є одним із найважливіших християнських свят, яке відзначається на п'ятдесятний день після Великодня. У православній традиції воно символізує зішестя Святого Духа на апостолів, що стало початком християнської Церкви. Водночас в українській культурі Трійця набуває особливого значення як синтез християнських і дохристиянських традицій, що формує унікальний обрядовий комплекс, відомий як Зелені свята.

Історично Трійця в Україні поєднує богословське осмислення триєдинства Бога з глибокими народними уявленнями про природу, родючість і духовне очищення. Зелень, якою прикрашають домівки, церкви та громадські простори – береза, липа, дуб, м'ята, лепеха – символізує оновлення життя, захист від злих сил і зв'язок з природою. Ці елементи мають коріння у дохристиянських аграрних культах, що вшановували духів рослинності та родючості.

Із народного переказу, записаного у селі Чудля Володимирецького району Рівненської області дізнаємося, що «на Трійцю ми приходили до церкви на молебень з букетиком польових квітів і трав. В основному, на Трійцю збирали полин, любисток, чебрець, м'яту і мелісу. Домівки прикрашали лепехою. Її стелили на підлогу у будинку і на подвір'ї. На Трійцю найчастіше пекли пироги з різними начинками, коровай, готували різні салати (особливо з листя кульбаби)» [2].

У народних оповіданнях, записаних на території Західного Полісся та західної частини Волині, описано багато різних способів прикрашати хати і подвір'я квітами й травами та про традиції готуватись до свята: «Трійцю святкують три дні. Господині дуже ретельно готуються до цього свята: наводять у будинку чистоту, прикрашають житло і подвір'я свіжими гілками клена, берези, верби, липи, квітами і травами, що символізує процвітання і новий життєвий цикл, по підлозі розкидають обов'язково лепеху» [2], що свідчить про значимість свята та особливу увагу українців до нього.

Народні перекази, оповіді та оповідання рясніють описами весняних квітів і трав, що ними прикрашали домівки: «Зілля: ромашка, чебрець, безсмертник, звіробій, м'ята, меліса. В хаті прикрашали гілками липи або клена. Страви готували різні» [4]; «На Трійцю стелили лепеху, яку рвали на річці. Святили різні польові квіти, обов'язково лікувальне зілля, м'яту, барвінок, лепеху. Готували різні страви, обов'язково пекли пироги з маком, сиром, з сушеними яблуками» [2]; «на Трійцю йшли до озера, рвали лепеху і нею застеляли всі підлоги, поріг, готували капусту тушену, голубці, вареники, пляцики» [7]. Або: «До Трійці кожна господиня намагалася прикрасити свою оселю і подвір'я липовим гіллям, лепехою, кленовим листям. Встеляли долівку, над дверима та вікнами теж прикрашали. На Трійцю йшли до церкви з букетом із леп'ягу та липи, обов'язково потім цей букет зберігали вдома протягом року. Це був оберіг від нечистої сили.» [8]; «На Трійцю прикрашали хату зеленими гілками, а на підлогу клали шавар. Святили зілля з квітами» [27, с. 190].

Отже, декором на Трійцю могла бути чи не будь-яка зелень, але найчастіше це лепеха, м'ята та лікувальне зілля.

Субота перед Трійцею на Волині й Поліссі – Поминальна. Василь Скуратівський про це писав так: «Поминальну суботу на Поліссі й суміжних з ним регіонах Білорусії – називали «дзетами» («дідами»). Вечерю, як правило, готували пісню,

а сніданок і обід скоромним. Варили переважно борщ та вареники, ставили на припічок так, щоб пара йшла по хаті й приманювала всіх померлих. Потім їжу подавали на стіл, і всі сідали довкола. На столі мало бути багато ложок. Кожен з присутніх, закінчивши вечерю, клав ложку поряд, щоб причастився покійник» [27, с.18]. А так виглядає ця інформація у народній прозі: «На Зелені свята обов'язково поминають померлих, причому це рідкісний період, коли відправляється панахида не тільки по тих людях, хто помер природною смертю, а й по самогубцях. Після служби парафіяни йдуть на кладовище, де запалюють свічки і кладуть на могили квіти, стелять лепеху» [25].

Як видно з переказів, у цей період важливі саме ритуальні дієства: приготовані ритуальні страви, згадування померлих родичів. Важливою частиною цієї церемонії стало відвідування храму: «В неділю люди ішли в храм, святити зелені гілляки, квіти, трави. Так само, як і на Великдень, люди ставали кругом церкви, тримали зілля у руках, а отець освячував їх святою водою. Вдома підлогу встеляли лепехою, яка дуже пахне. Вікна прикрашали листям з клена. Готували на будь-який смак страви» [4].

У текстах західнополіських оповідань переплелися уявлення християнські та дохристиянські, адже саме на Трійцю освячували будівлі, щоб охоронити їх від русалок: «Також для захисту від русалок у водоймах і колодязях під час хресної ходи святити воду. Цією ж водою освячували будинки та господарські споруди» [20].

В Україні, як і серед усіх інших слов'янських народів, свято Маковія, що його відзначають 14 серпня – одне з найшановніших свят на Волині й Поліссі. Свято приурочене семи святым мученикам – Маковеям та їхній матері Соломії. Вони загинули, відстоюючи свою православну християнську віру. До найбільших празників християнського православного світу, що їх шанують і на території Західного Полісся і західної частини Волині, відносять і Преображення Господне або Спас, що припадає на 19 серпня. Ось як описано цей святковий день у народному оповіданні із села Замшани Ратнівського району Волинської області: «За християнським календарем, свято носить назву Преображення Господне. Свято також відоме, як день дарів земних – традиційне свято врожаю і день, з якого, згідно з повір'ями, природа розгорталася від літа до осені і зими. У цей день, за народними прикметами, настає осінь, а природа починає перетворюватися. Крім того, прийнято вважати, що після 19 серпня ночі стають набагато холоднішими.

У цей день прийнято святити в церкві не тільки яблука, але і інші фрукти й овочі. Згідно з традиціями, необхідно святити груші, виноград, сливи, персики, а також помідори і моркву. Можна також освятити в церкві мед і пучок колосків жита і пшениці – таким чином людина прославляє різноманітне багатство природи.

Заборонено виконувати будь-яку роботу по дому, окрім приготування їжі і збору врожаю. Зокрема, не можна шити, в'язати, займатися прибиранням, а також будівельними роботами. Крім того, не можна вбивати комах і проганяти їх, адже вважається, що якщо на руку двічі сіла муха, то весь рік людину буде супроводжувати удача. Варто зазначити, що під час Другого Спаса триває Успенський піст, через що потрібно стримати розваги, а ті, хто дотримується посту, не повинні вживати в їжу м'ясо, яйця, жирну їжу і алкоголь. На Яблучний Спас прийнято запікати яблука, пекти пироги і млинці з яблуками. З яблук також можна приготувати компот і варення. З давніх-давен вважалося, що яблука, вжиті на Яблучний Спас, приносять здоров'я і достаток. Також на свято варто збирати урожай, адже, за народною традицією, урожай, що залишився після Спаса, вже не принесе користі здоров'ю. Яблучний Спас називають днем зустрічі осені і перетворення природи. Народні прикмети говорять, що 19 серпня можна передбачити погоду на наступний сезон – якщо день сонячний і безхмарний, то осінь буде сухою, а якщо дощовий, то варто чекати осінь мокру. А ось ясний день віщує морозну зиму з хуртовинами» [7].

Але слід відзначити, що в Україні ці свята пов'язували ще й із урожайною символікою, адже саме під час цих свят зазвичай освячували в церкві дари природи: яблука, сливи, груші, обжинкові вінки, бджолині стільники. Іноді на Спаса несли у церкву також мак, моркву, цибулю, коноплю-материнку, лікарське зілля, зокрема васильки і чорнобривці.

Із багатьох прозових текстів видно, що українці квіти, мед, воду і мак після освячення наділяли цілющими властивостями. Про це у зразках народної прози розповідається так: «За традицією, на службу в храм необхідно взяти баночку меду нового врожаю, мак і воду. Освячений мед прийнято залишати в церкві в якості милостині. В Медовий Спас також освячують букети-обереги. Такий букет називають «маковійчиком». Він складається з польових трав і квітів (калина, соняшник, нагідки, материнка, м'ята, буркун, колоски вівса, полин і, обов'язково, макові

голівки). Якщо квіти з букета вплести у волосся, воно буде залишатися густим і пишним. Жінки напередодні свята збирали васильки і чорнобривці, освячували їх на святковій службі і потім додавали у воду при купанні. Подібне купання захищало від хвороб, а відвар чорнобривців допомагав при жовтяниці. Після освячення святкових продуктів потрібно з'їсти ложку меду, запити трьома ковтками освяченої води, і хвороби вам не будуть страшні. Для того, щоб у родині панував добробут і достаток, прийнято розкладати освячені макові зерна в кутах кімнати. Цей ритуал також захистить від пристриту і негативної енергії. Після з цих продуктів можна приготувати такі святкові ласощі, як макові рулети, медові коржики, пряники, млинці з маком і медом і пригостити своїх близьких» [25].

Як бачимо із зразків фольклорної прози, до складу маковійських букетів входили різні квіти: рослини з цілющими властивостями, трави, злаки, культурні рослини із саду й городу. Букет із таких квітів і трав на Волині й Поліссі називали «маковійчиком». Про квіти, які святили на свято Маковія, Василь Скуратівський пише: «Напередодні свята виготовляли «маковійську квітку» переважно з городніх і частково з лісових квітів. Букет мав бути різнобарвним: з чебрецю, чорнобривців, кудрявців, настурцій, рути-м'яти, васильків, нагідок, маточника, польових сокирок, лугової материнки, роман-зілля тощо» [9].

Про освячення маку та додавання його у найрізноманітніші страви на свято Маковія написано багато: «Традиційно в Україні не було жодної родини, де б не висівали цю давню і вельми шановану в народі рослину. Її широко використовували для приготування повсякденних і обрядових страв. З маком робили різноманітні печива – книші, струделі, коржі, пироги, вареники, ним оздоблювали бублики, калачі, паски тощо» [1; 253]. У народній прозі є безліч текстів і з прикладами того, як святили мак, готували різні страви на Маковійські свята: «На Маковія святили мак, а на Спаса святили фрукти» [25]; «На Маковія готували пісні страви і перша страва була – освячений мак. На Спаса люди несли кошик з різними фруктами» [6]; «Святили зілля на Маковія і Спаса. Сіяли мак, квіти збирали по лугах, лікарські квіти. Було потім свячене зіллячко, якщо хтось заболіє, приварювали чайок» [12]; «Клади мак на Маковія, пекли пироги з яблуками та маком» [15] «На Маковія готували пісні страви, і перша страва була священ-

ний мак. На Спаса люди несли до церкви кошик з різними фруктами» [14].

Отже, свято Маковія в українській традиції є багатомірним феноменом, що поєднує християнське вшанування мучеників, аграрну символіку літа, магичні практики захисту та етнографічну обрядовість. Його вивчення дозволяє не лише реконструювати обрядову систему українців, а й осмислити глибинні зв'язки між релігією, природою та культурною пам'яттю народу.

Яблучний Спас, або Преображення Господне, є центральним святом Спасівського циклу. У християнській традиції воно символізує преображення Ісуса Христа на горі Фавор, коли Він явив свою божественну суть перед апостолами. У народному календарі це свято пов'язане з освяченням яблук, груш, винограду та інших плодів нового врожаю. До цього дня заборонялося їсти яблука, особливо дітям, а після освячення – дозволялося. Яблучний Спас виконує функцію подяки природі за щедрість, а також є межею між літом і осінню.

Олекса Воропай, описуючи Преображення Господне, пише про його ритуальність: «В цей день у церкві святять груші. Яблука, мед і обжинкові вінки, або жмут колосся жита й пшениці. Колись правовірні селяни до цього дня не їли садовини, бо це вважалося гріхом. Повернувшись з церкви, родина, звичайно, врочисто сідала за стіл і розговлялася: їли яблука з медом і запивали виноградним або яблуневим вином, – «щоб садовина родила» [1; 245]. А так описується святкування Медового та Яблуневого Спаса в оповіданні, записаному у селі Голоби Ковельського району Волинської області: «Перша ложка освяченого меду вважається чарівною. Крім того, в цей день прийнято вшановувати воду, пекти печиво, пироги та млинці з медом і маком, але випічка повинна бути пісною... На Яблуневий Спас головним атрибутом святкової корзини є яблука, також українці освячують груші, виноград, сливи, персики, а також мед і жмут колосся жита і пшениці. Також у цей день господині випікали смаколики з яблуками: шарлотки, пиріжки. Також випікали першу хлібину з нового врожаю. Її ставили на покуті першого снопа та в'язали «дідову бороду» з останньої частини нескошеного поля» [13].

Висновки. Як бачимо, під час святкування серпневих свят не лише освячували квіти, мед, воду та мак, а й вірили у їх чудодійні властивості, влаштовували свято урожаю, випікали пироги та печиво.

Список літератури:

1. Воропай О. Звичаї нашого народу: етнографічний нарис. Мюнхен. 1958. Т. 2. С. 238.
2. Записала Голюк Ольга від Голюк Галини Миколаївни, 1979 р.н., Голюк Надії Василівни, 1941 р.н., Голюка Володимира Миколайовича, 1972 р.н. у м. Ковель Ковельського району Волинської області.
3. Записано від Логацької Галини Кузьмівна, 1955 р. н. у селі Довговоля Володимирецького району Рівненської області.
4. Записала Мирулюбова Тетяна від Мирулюбової Ірини Семенівни, 1944 р.н. у селі Радомишль Луцького району Волинської області.
5. Записала Побережна Дарина від Побережної Любові Костянтинівни, 1945 р.н. у селі Верхи Камінь-Каширського району Волинської області.
6. Записала Кононенко Анастасія від Музики Тамари Матвіївни, 1944 р.н. у селі Мирне, хутір Десятинне Горохівського району Волинської області.
7. Записала Дихавка О.О. від Яремчук Надії Іванівни, 1949 р.н., у селі Володимирець, Рівненської області від Акулини Герасимівни Яремчук 14.05.1914 р.н., у селі Озеро Володимирського району Рівненської області.
8. Записала Яковлева Діана від Жогової Анни Петрівни, 1944 р.н. у м. Луцьк.
9. Записала Бутова Марія від Бутової Любові Василівни, 1964 р.н. у селі Нова Руда Маневецького району Волинської області.
10. Записала Малюк Вікторія від Малюк Людмили Олексіївни, 1956 р.н. у селі Чудля Володимирецького району Рівненської області.
11. Записала Яцук Ілона від Шкабко Людмили, 1952 р.н. у с. Прилісне Маневецького району Волинської області.
12. Записав Мельничук Сергій Сергійович від Шепеть Меланії Минівни, 1938 р.н. у селі Веретено Володимирецького району Рівненської області.
13. Записала Городь Анастасія від Городь Марії Михайлівни, 1950 р. н. у селі Мар'янівка Горохівського району Волинської області.
14. Записала Воевода Аліна від Гонтар Феоктісти Федорівни, 1933 р.н. у селі Журавичі Ківерцівського району Волинської області.
15. Записав Блянюк Олексій від Блянюк Надії, 1946 року народження у селі Поліське Старовижівського району Волинської області.
16. Записав Бурачук Максим від Антонюк Надії Василівни, 1933 р.н. у с. Рудка Рожищенського р-ну Волинської області.
17. Записала Шнайдер Софія від Микитюк Олени Василівни, 1949 р.н. у с. Головне Любомльського р-ну Волинської обл.
18. Записано від Романюка Івана Олексійовича, 1954 р.н. у селі Шкроби Старовижівського району Волинської обл.
19. Записала Комзюк Олександра від Савчук Надії Григорівни, 1939 р. н. у селі Дольск Любешівського району Волинської області.
20. Записано від Данилевич Рити Матвіївни, 1949 р.н. у селі Замшани Ратнівського району Волинської області.
21. Записала А.П. Мартинюк від Сороки Катерини Іванівни, 1962 р.н. у селі Видричі Камінь-Каширського району Волинської області.
22. Записав Пашкевич Андрій від Пашкевич Оксани, 1975 року народження у селі Заболоття Ратнівського району Волинської області.
23. Записала Мосійчук Богдана від Дерев'ячук Софії Никанорівни, 1959 р.н. у с. Голоби Ковельського району Волинської області.
24. Записала Агахонова Діана у селі Голоби Ковельського району Волинської області від С.Л. Дерев'ячук, 1959 р.н.
25. Записала Остапук Анастасія від Остапук Ганни, 1956 р.н. у селі Видричі Камінь-Каширського району Волинської області.
26. Кожолянко О. Календарні свята та обряди українців Буковини: семантика і символіка: автореф. дис. канд. філол. наук : 07.00.05. Львів, 2015. 26 с.
27. Скуратівський В.Т. Дідух: свята українського народу . К.: Освіта, 1995. 190 с.

Shkliaeva N. V., Nykoliuk T. V. SUMMER CALENDAR HOLIDAYS IN THE FOLK PROSE OF THE POPULATION OF WESTERN POLISSIA AND WESTERN VOLYN

The article explores summer calendar holidays celebrated by the population of Western Polissia and the western part of Volyn as reflected in folk prose. It analyzes the synthesis of Christian and pre-Christian elements in the celebration of Trinity and the Saviour feasts (Honey and Apple Saviour). Special attention is paid to regional ritual specificity, particularly the use of plant symbolism, wreath weaving, and the blessing of fruits and honey. Based on field materials, ethnographic sources, and contemporary publications, the transformation of these holidays is traced in the context of religious revival. The study collects narratives about the celebration of Trinity, Makoviy (Honey Feast of the Saviour), and Spas (Saviour's Day).

The folk tales recorded in Western Polissia and Western Volyn describe various ways of decorating homes and yards with flowers and herbs, as well as traditional preparations for the holidays. These narratives show that the local population places great importance on ritual practices during summer calendar holidays, such as preparing ritual dishes, commemorating deceased relatives, and attending church services. In Western Polissian stories, Christian and pre-Christian beliefs intertwine—for instance, on Trinity, buildings were blessed to protect them from rusalky (water nymphs).

It was found that summer holidays are also associated with harvest symbolism, as there is a tradition of blessing nature's gifts in church: apples, plums, pears, harvest wreaths, honeycombs, poppy seeds, carrots, onions, oregano, and medicinal herbs such as cornflowers and marigolds. Many prose texts suggest that locals attributed healing properties to flowers, honey, water, and poppy seeds after their consecration. Makoviy bouquets included various flowers: medicinal plants, herbs, grains, and cultivated garden crops.

The study concludes that holidays in Ukrainian tradition are a multidimensional phenomenon that combines Christian martyr veneration, agrarian summer symbolism, magical protective practices, and ethnographic ritualism. Their study enables not only the reconstruction of the Ukrainian ritual system but also a deeper understanding of the connections between religion, nature, and the cultural memory of the people.

Key words: agrarian symbolism, traditions, rituals, ceremonies, ethnographic ritualism, prose texts.

Дата надходження статті: 18.11.2025

Дата прийняття статті: 10.12.2025

Опубліковано: 30.12.2025